

Estetično s tem ni odpravljeno. Vendar estetični objekt, kakor smo videli ob mostu, ni več identičen s stvarjo samo. Umetnina je le tisti estetični objekt, ki ga posveti sveta žrtev. Žrtev, ki nas ne napotuje k transcendenci, temveč je že sama po sebi hierofanija transcendence, se pravi: *sveta žrtev*. Sveta žrtev se razodeva v muki in smrti; njena svetost, ki je ne moremo ločiti od svetosti transcendence, pa ne ponika v nekaki Transcendenci, marveč vznikla s transcendenco kot tako, ki ni nič drugega kot življenje, čudež nad čudeži. Razodevanje svete žrtve v smrti razkriva svetost življenja. Šele na "ozadju" smrti se zasveti čudežnost in čudovitost, nepresegljiva lepota življenja.

Tedaj bi bila najvišja umetnost prav umetnost življenja in vrhovna umetnina življenje samo. Pri tej trditvi se moramo ustaviti pod znamenjem vprašanja. To, kar ni več vprašljivo, pa je dejstvo, da umetniškosti umetniškega dela ni mogoče reducirati na estetičnost estetskega objekta. Kolikor estetičnost ni zadostni, četudi je nujni pogoj umetnine, umetnino lahko dovršujejo in dovršijo le "dodatne" sestavine, predvsem etične in religiozne. A le v tistem pomenu, po katerem etika presega moralnost in religija prestopa konfesionalnost.

OPOMBE

¹ Edvard Kocbek: *Tovarišja*, DZS, Ljubljana 1949, str. 275.

² Prav tam, str. 276.

³ France Veber: *Estetika*, SM, Ljubljana 1985, str. 351.

⁴ Dušan Pirjevec: *Estetska misel Franceta Vebra*, SM, Ljubljana 1989, str. 250. V študiji z istim naslovom, kot jo ima knjiga, Pirjevec obravnava Vebrovo misel komentirajo nekoliko drugače: "Tako je, kakor da bi bila transcendenca, kadar je predmetna podlaga irealnega lika, položena nekako čez druge, manj pomembne predmetne podlage. Pri tem se izpričuje svetost same transcendence, hkrati pa ničevost vseh tistih predmetnih podlag, čez katere je transcendenca v svoji svetosti položena. Če pa je tako, se je treba vprašati, ali se ni morda v pravkar navedenem Vebrovem stavku transcendenca s svojo svetostjo, ki v njeni luči vse drugo postaja ničevost, že dokončno identificirala z irealnim likom in lepoto: ko se namreč irealni lik konstituira, že zablesti v vsej svoji lepoti. Zato je dovoljeno reči še to, da se transcendenca 'pojavi' natanko v istem trenutku kakor lepota, se pravi v trenutku konstituiranja ustreznega in veljavnega irealnega lika." (*Estetska misel Franceta Vebra*, Problemi 1973, št. 113 — 114, str. 88).

⁵ France Veber: *Estetika*, str. 510.

⁶ Dušan Pirjevec: *Dnevnik in spominjanja*, Nova revija 1986, št. 45, str. 52.

⁷ Dušan Pirjevec: *Arhitektura kot umetnost*, Arhitektov bilten 1976, št. 30 — 31, str. 1.

⁸ Dušan Pirjevec: *Andričev Na Drini most*, Slavistična revija 1978, št. 2, str. 141.

Ivan Urbančič

FILOZOFLJA IN LITERARNA ZNANOST PRI DUŠANU PIRJEVCU

Iz Pirjevčevih literarnih interpretacij je očitno, da se v njih prepletata literarna znanost in filozofija. Pri tem ne mislim na kako filozofijo nasploh, ampak imam v mislih tisto filozofijo, ki jo je Pirjevec sam razvijal vsaj od svoje interpretacije Gogoljevih *Mrtvih duš* naprej. Izhodiščna teza mojega prispevka je, da se od te interpretacije naprej v vseh njegovih literarnih interpretacijah prepletata literarna znanost (elementi literarne zgodovine in komparativistike) in Pirjevčeva samosvoja filozofija. To prepletanje pa poteka tako, da po eni strani filozofija

omogoča in nosi njegovo, tudi z elementi literarne znanosti podprto literarno interpretacijo, ta pa po drugi strani gradi in bogati njegovo filozofijo, širi in razvija njeno tematiko. Seveda je res, da je Pirjevčeva takšna literarna interpretacija prestopila neko zelo jasno potegnjeno mejo, ki je dotlej veljala pri nas v literarni znanosti. Ta meja je bila tako rekoč "prepoved" eksistencialne interpretacije. Pirjevčevu prekoračenje te meje je naredilo neupravičen vtis, da je docela zapustil literarno znanost in se izključno posvetil filozofski razlagi literarnih del. Toda njegove literarne interpretacije kažejo, da se elementom literarnih znanosti nikakor ni kar odrekel niti ni menil, da izsledki literarnih znanosti kot znanosti za njegovo delo niso potrebni. Spominjam se, da sva o tem govorila še v času njegovega dela na interpretaciji *Karamazovih*. Izrecno je stal na stališču, da imajo literarne znanosti brez dvoma svojo tehtnost, in je pri tem mislil prav tudi na svoje interpretativno delo. Prepričan pa je bil obenem, da sama poetskost ali estetskost literarnega dela, kakor jo je razumel iz *mišljenja biti*, ostaja v poglavitnem vendarle zunaj literarnih znanosti *kot znanosti*. Podlago ima to njegovo stališče v *ontološki diferenci*, namreč v razločku biti in bivajočega. Misel te ontološke difference pokaže, da ostaja bit in vse bitno, kamor sodi tudi lepota in poetsko sámo, znanostim kot znanostim nedostopno, ker so te pač po svoji temeljni metodi naravnane zmeraj le na bivajoče glede na njegovo *bistvo*. Misel ontološke difference, ki jo je Pirjavec prevzel od Heidegggra, vendar jo obenem tudi po svoje in torej ne po Heideggrovo razumel in razložil, spada seveda že v tisto, kar tu imenujemo Pirjevčeva filozofija, in je njen najtehtnejši moment. Če na kratko rečem: ontološka diferenca, kakor jo je razumel in razložil Pirjavec, zarisuje obzorje in daje bistveno vodilo vsej literarni interpretaciji njegovega zadnjega plodnega desetletja. Ampak da bi jo bolje razumeli, je treba sedaj vsaj opozoriti na tisto Pirjevčevo filozofsko zasnovo, ki nosi vso vsebinsko tematsko bogastvo njegove filozofije, ki je, kakor že rečeno, raslo prav iz njegovih literarnih interpretacij. Tako da smemo reči, da je element Pirjevčeve lastne filozofije pravzaprav literarna interpretacija. Sem je mogoče prišteti tudi njegovo interpretacijo Vebrove estetike in interpretacijo Ingardnove estetske misli.

Tisto, kar je v obdobju, o katerem govorim, najbolj vznemirjalo Pirjevčevu misel in kar mu je dalo največ misliti, je izkušnja *zla*, ki napolnjuje moderni svet. Na prvem mestu je iz te izkušnje treba omeniti tisti revolucionarni aktivizem, v katerem je Pirjavec sam dejavno sodeloval, je njegova partizanska in predvsem boljševisitična revolucionarna izkušnja. Pirjevcu se je revolucionarni aktivizem razkril kot moment kompleksnega *zla* modernega sveta, kot oblika nihilizma. Drugi tak moment modernega *zla* se mu je pokazal kot svet proizvodnje in potrošnje, kot znanstveno/tehnološko/organizacijsko/industrijsko polasčevalni in uničevalni odnos do VSEGA, s čimer se moderni človek srečuje — vključno z enakim odnosom do sebe samega. Kakor je očitno, Pirjavec *zla* ni razumel v kakšni nedoločni splošnosti, ampak je *zlo* zagledal v njegovi epohalni svetovnozgodovinski — moderni — konkretnosti. Tako zagledano in izkušeno — moderno — *zlo* je vznemirjalo in gnalo Pirjevca v filozofiranje. *Zgroženost* spričo tega *zla* v svetu, *zla*, ki ogroža človeštvo in človeka v njegovi biti, je tisto osnovno *razpoloženje*, o katerem smemo reči, da je obvladujoče počelo Pirjevčevega filozofiranja. *Izvor* tega razpoloženja je Pirjavec imenoval groza zgolj-niča in smrti. Nekoč na začetku evropskega filozofiranja sta Platon in Aristoteles izkusila dokaj drugače razpoloženje kot obvladujoče počelo filozofiranja, namreč *čudenje* — *thaumázzein*. Vendar ne smemo prezreti tega, da

tudi to čudenje prežema neka zadrega in stiska spričo *aporij*, v katere se zapleta človek spoznanja.

Omenjeno moderno zlo v njegovi takšni svetovnozgodovinski — epohalni — konkretnosti se Pirjevcu pokaže kot zlo sveta *udejanjene metafizike*. Svet tega zla je po Pirjevcu metafizični svet. Zato je metafizika tista, ki nosi in vzpostavlja ta svet zla. Nosi ga s tem, ko določa oz. vzpostavlja moderni znanstveni, tehnični, tehnološki, industrijski, itd. pollaščevalni in uničevalni odnos do vsega in vsakega bivajočega, ki da ga obravnava izključno le glede na njegovo bistvo. Moderne znanosti, tehnika, tehnologija, organizacija in njen aktivizem, industrija ter z vsemi njimi omogočena proizvodnja — potrošnja in uničevanje se Pirjevcu pokažejo kot udejanjena metafizika sama. Najvišjo obliko te kot znanost in industrijski svet udejanjene metafizike zagleda Pirjavec v moderni informatični kibernetiki. In glede na to se je ta svet metafizike prikazal Pirjevcu kot svetovnozgodovinski *zlo-čin*, metafizika pa kot njegovo izvorno *zlo-činstvo*. V metafiziko in njeno znanstveno/tehnološko udejanjenost ujeti človek pa se mu je pokazal kot zlo-činski človek. Pirjavec ga je zagledal kot človeka volje do moči. In tudi zlo-činski svet znanosti/tehnike, svet aktivizma, proizvodnje — potrošnje in uničevanja se mu je pokazal kot svet nihilizma volje do moči. Metafizika volje do moči (Nietzschejeva filozofija) kot dokončna in dovršena oblika modernega nihilizma po Pirjevcu nosi ta svet modernega zla. Pirjavec je docela po svoje preinterpretiral Nietzschejevo misel volje do moči, zato te Pirjevčeve preinterpretacije nikakor ne smemo zamenjevati ali enačiti z Nietzschejevo mislijo.

Pri Pirjevcu se srečamo še z drugo karakterizacijo bistva metafizike. Po tej je metafizika v tistem odnosu do bivajočega, ki se ne ozira na njegovo *bit* (na to, "da bivajoče najprej in predvsem *je*", kakor pravi Pirjavec), ampak ga obravnava samo glede na njegovo *bistvo*, ki nosi njegovo *koristnost*, *uporabnost*, po katerem je *predmet* proizvodnje/potrošnje in sploh vse znanstveno tehnične industrijske proizvodnje. Prav ta *izključna* omejenost na "*bistvo*" torej omogoča ves metafizični svet zla, t.j. v znanostih, tehniki, tehnologiji, industriji itd. *udejanjene* metafizike. Metafizika namreč po Pirjevčevi misli je, kar je, le po tem, da pri nji *bistvo* bivajočega prikrije in potlači njegovo izvorno *bit*, torej to, da bivajoče *je*. Na tej prikritosti in potlačenosti zgolj-bití temelji nihilizem volje do moči z vsem svojim znanstvenim svetom. Tako je Pirjavec preinterpretiral Sartrovo misel o prednosti esence (*bistva*) pred eksistenco (*bitjo*) v tradicionalni filozofiji.

Omenjena izkušnja modernega zla in zlo-činstva metafizičnega sveta ter tej izkušnji lastno razpoloženje zgroženosti motivira to filozofiranje k iskanju izhoda, rešitve iz ujetosti v takšno zlo. To iskanje se strne v prizadevanje za premaganje tako razumljene metafizike, za premaganje nihilizma in s tem za premaganje modernega zla v svetu in v človeku oz. človeštvu. Kako bi bilo takšno premaganje mogoče?

Če metafizika — in nihilizem — temelji samo in edinole na *bistvu* bivajočega ter obenem s tem prikriva in potlači prav njegovo izvornejšo *bit*, tedaj je tu premaganje metafizike mogoče le kot *odgrnitev* tega prikrivajočega zastora — bistva — da bi se tako pokazala *bit* sama. Je tisti obrat, ki proti *potlačitvi biti* le-to posebej pripusti in dopusti v njeno sijanje. Premaganje metafizike, nihilizma in s tem vsega modernega zla v svetu je torej *dopuščanje biti*. Misel dopuščanja biti je drugo in s prejšnjim sovisno jedro Pirjevčeve filozofije. To je obenem prevrat sveta zla in uničevanja v svet dopuščanja biti, pri čemer dobi dopuščanje biti v največji Pirjevčevi interpretaciji, namreč v interpretaciji romana *Bratje Karamazovi*, določnejšo podobo kot dejavna ljubezen in svet dejavne

Ljubezni. Ta *preobrat* imenuje Pirjevec tudi "revolucija kot re-evolucija biti" in je *svetovnozgodovinski*. Z njim dobi tudi "svet proizvodnje — potrošnje" popolnoma spremenjen značaj: ni več zlo-činski svet, svet zla in uničevanja, ampak je svet dejavne ljubezni in dopuščanja biti *vsemu in usakemu*. Tako ta revolucija vzpostavi raj na Zemlji.

Kot en način dopuščanja biti, da le-ta sije v svoji resnici, se Pirjevcu pokaže leposlovje oz. umetnost. S tem se odpre Pirjevcu novo pojmovanje umetnosti in poezije iz biti in dopuščanja biti. So še drugi načini dopuščanja biti. Spremeni se odnos do boga. Bog se vrne v svet in biva tu v dejavni ljubezni med ljudmi. Vse in vsako zdaj sije v svoji biti in dobi glede na tradicijo metafizike docela nov — *bitni* — značaj: ne jemljemo ga več le v njegovem *bistvu*, metafizično, kot koristen predmet, ampak dopuščamo, "da najprej in predvsem je", kakor pravi Pirjevec. Najširše dogajanje dopuščanja biti se Pirjevcu pokaže kot dejavna ljubezen, ki se vzpostavlja kot *raj na Zemlji*. S tem dobi tudi svet moderne proizvodnje — potrošnje popolnoma drugačen — *bitni* — značaj. Obenem se Pirjevcu zdaj odpre nova velika razsežnost njegove filozofije, namreč dopuščanje biti in dejavna ljubezen kot Kristusov evangeljski nauk.

Največji miselni napor pa je pri Pirjevcu zbran v iskanju odgovora na vprašanje, kaj je tisto, kar tak svetovnozgodovinski in obenem tudi individualno človeški *preobrat* od zla k dobremu omogoči. Vprašanje, na katerega mora ta filozofija odgovoriti, je: *Kako se metafizični človek modernega zlo-činstva in uničevanja lahko spremeni v človeka dopuščanja biti in dejavne ljubezni? Kaj ga nuja k takemu obratu? Vprašanje je, kako sploh izvorno nastopi taka revolucija kot re-evolucija biti?*

Odgovor išče Pirjevec v tistem, v čemer izvira osnovno razpoloženje njegovega filozofiranja, namreč razpoloženje, o katerem smo rekli, da je obvladujoče počelo vsega njegovega filozofiranja. To razpoloženje je prej omenjena *zgroženost* spričo svetovnozgodovinsko konkretnega zla v modernem svetu. *Izvor te zgroženosti* je v grozi zgolj-niča in smrti; in tu najde Pirjevec tisto zadevo, ki da človeka, ko se z njo pristno sreča, *nuja* k preobratu. Obe omenjeni jedri Pirjevečeve filozofije, namreč svet nihilizma volje do moči, ki je svet uničevalne proizvodnje-potrošnje ali svet znanosti, tehnike, industrije, organizacije, aktivizma itd. ali skratka svet *bistva* ter na drugi strani svet dopuščanja biti ali dejavne ljubezni kot svet *biti* in raja na Zemlji je zdaj vsa izpolnjena vsebina njegove ontološke diference. Namreč diference med bivajočim kot bistvom in bitjo samo, kakor je to diferenco razumel in mislil Pirjevec ter jo vsebinsko-tematsko obogatil s svojimi literarnimi interpretacijami.

Tak je celostni zasnutek Pirjevečeve filozofije. Postavlja nas pred vrsto težkih vprašanj: o metafiziki, nihilizmu, volji do moči, tehniki, zlu, zlo-činstvu, svobodi, predvsem pa o nujni onega preobrata ali revolucije. Vendar podrobnejši premislek Pirjevečeve izpeljave tu ni mogoč. Pripominjam, da sem poskusil podrobneje premisliti Pirjevečovo filozofijo v študiji *Pirjevecov poskus premaganja metafizike z dejavno ljubeznijo* (Dialogi XXVI, Maribor 1990, št. 1-2-3 in 4-5-6), ki se navezuje na prispevek: *Dopuščanje biti. Pogovor z Dušanom Pirjevcem*. (Pirjevečev zbornik, Znamenja 62-63, Obzorja, Maribor 1982). V tej zvezi naj omenim še razpravi *Pirjevečeva osnovna filozofska misel* (Nova revija št. 45) in *Vprašanje estetike* (spremnna beseda k Pirjevečevi knjigi *Estetska misel Franceta Vebra*, Slovenska matica, Ljubljana 1990).